

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра політичної соціології

Робоча програма навчальної дисципліни

Фантастика і ідеологія
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти бакалаврський

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
(шифр і назва)

спеціальність _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____ за вибором _____
(обов’язкова / за вибором)

факультет Міжфакультетська дисципліна

2023 / 2024 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету

“28” червня 2023 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Литовченко Артем Дмитрович, к.соц.н., доцент кафедри політичної соціології; Бойко Дмитро Миколайович, к.соц.н., старший викладач кафедри політичної соціології; Нехаєнко Оксана Василівна, магістр соціології, старший викладач кафедри політичної соціології.

Програму схвалено на засіданні кафедри політичної соціології
Протокол від “23” червня 2023 року №11

в.о. завідувача кафедри

В'ячеслав НІКУЛІН

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного факультету
Протокол від “26” червня 2023 року №9

Голова науково-методичної комісії

Юлія СОРОКА

Програму вивчення міжфакультетської навчальної дисципліни “*Фантастика і ідеологія*” складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Метою** курсу є надання слухачам уявлення про наукові засади критичного аналізу нетипових та неявних витоків соціально-політичних ідеологічних проектів та їхнього спорідненого взаємозв'язку із фантастичною гілкою культурного виробництва.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

- Надати системну уяву про природу, функції та механізми виникнення/виробництва ідеологій
- Визначити роль, місце та межі ефективності наукового пізнання культурно-ідеологічних процесів
- Позначити місце ідеологічних аспектів у культурному виробництві та відтворенні.
- Стимулювати критичне осмислення культурно-ідеологічних процесів й моделей взаємодії та взаємовпливу культури та ідеології
- Надати соціологічно обґрунтоване уявлення про потенціал соціального конструювання, що властивий фантастичній гілці культурного виробництва.
- Навчити студентів користуватися критичним мисленням для виокремлення й деконструкції латентних соціально-ідеологічних проектів, для експертної оцінки перспектив їхнього використання та взаємовпливу із відкритими соціально-ідеологічними проектами.

1.3. Кількість кредитів

для денної форми навчання – 3, для заочної форми навчання - 3.

1.4 Загальна кількість часів – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й, 3-й	2-й, 3-й
Семестр	
4-й, 6-й	4-й, 6-й
Лекції	
28 год.	8 год.
Практичні, семінарські заняття	
0 год.	0 год.
Лабораторні заняття	
0 год.	0 год.
Самостійна робота	
62 год.	82 год.
Індивідуальні завдання	
-	

1.6. Заплановані результати навчання

Навчальна дисципліна забезпечує розвиток наступних компетентностей:

- ЗК 1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
- ЗК 2 Логічність та послідовність мислення
- ЗК 3 Креативність, здатність до системного мислення
- ЗК 4 Здатність до критики й самокритики, толерантність
- ЗК 9 Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми

ЗК 10 Базові наукові знання з гуманітарних дисциплін, що сприяють розвитку загальної культури, естетичних та громадянських цінностей, та уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності.

Навчальну дисципліну спрямовано на досягнення таких результатів навчання:

ПРН 22 Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування завдань спеціальності, відтворювати факти (дати, події, принципи й закономірності суспільного розвитку), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами, робити висновки, аргументувати свої думки.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати:

- роль ідеології у розвитку суспільства;
- особливості критичного підходу до аналізу взаємозв'язку ідеології і культури;
- вплив соціальних структур та орієнтирів на культурне виробництво та зворотній вплив артефактів фантастичної гілки культурного виробництва на соціальне проектування;
- сучасні тенденції та перспективи соціально-ідеологічного проектування;
- значущість явної та латентної ідейно-політичної ангажованості продуктів фантастичної гілки культурного виробництва;

вміти:

- застосовувати принципи критичного підходу до аналізу взаємодії та взаємовпливу ідеології та культури (зокрема, фантастичної гілки культурного виробництва);
- порівнювати соціально-ідеологічні проекти, встановлювати зв'язки між фантастичними проектами та соціально-ідеологічними конструктами;
- визначати інструментальний та ціннісний потенціал фантастичних соціальних проектів.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Поняття ідеології: конструкція та деконструкція терміну

Визначення, підходи, загальна дефініція. Політичні та соціальні ідеології. Ідеології і практики. Ідеологія і дискурс. Ідеологія і світогляд, нормативно-ціннісна свідомість, культура, гегемонія. Механізми поширення і прийняття ідеологій, фактори підтримки. Ідеологія: уявлення в словах та вчення про ідеї. Ідеології як системи ідей. Ідеологія як соціальний факт. Ідеологія як форма свідомості, як культурна форма, як соціальні відносини. Народження та життя, виникнення та розвиток, створення та трансформація ідеологій. Поняття ідеології в системі соціологічних понять. Ідеологія і свідомість. Ідеологія, ідеї, ідеали. Ідеологія та стереотипи. Ідеологія і міфи. Ідеологія і дискурс. Ідеологія і наука. Ідеологія та історія. Ідеологія і культура. Ідеологія і світогляд. Ідеологія і гегемонія. Ідеологія, уподобання, переконання. Ідеологія та габітус.

Тема 2. Підходи до розуміння та аналізу ідеологій

Біхевіористський підхід до аналізу ідеологій: ідеологія як взаємозв'язок аттіюдів та поведінки. Координатні осі аналізу: когнітивна, оціночна, прагматична. Психологічний підхід до розуміння ідеологій: суб'єктивна раціоналізація та образне сприйняття дійсності. Комунікативистський підхід: ідеологія як дискретна, «системно-розірвана» комунікація. Критико-соціологічні підходи до аналізу ідеологій: переконання як базис політичних ідеологій; дискурсивне конструювання та втілення ідеологій; ідеологія та механізми уподобань. Соціологічний аналіз ідеологій: усвідомленість та соціальна вкоріненість ідеологій. Ідеологія як теоретична система та система практик.

К.Маркс та Ф.Енгельс: ідеологія як ілюзорна свідомість та її класовий характер. В. Ленін: ідеологія як наука. А. Грамші: ідеологія як знаряддя встановлення гегемонії. Е. Дюркгейм, М. Шелер та К. Мангейм про «помилковий» характер ідеології; ідеологія як «фальшива» свідомість. Нетотожність марксовського та мангеймівського підходів. Л. Альтюссер: ідеологія як антинаука та продукт ідеологічного апарату. А. Лефевр, М. Пешо, П. Серіо, С. Жижек: ідеологія як дискурс.

Тема 3. Генеза й розвиток ідеології

Зародження, виникнення та конструювання ідеології: багатошаровий та нелінійний характер формування ідеології. Артикуляція як практика життя ідеології. Ідеологізація та деідеологізація. Квазі-ідеології та прото-ідеології. Локальні (секторальні) та тотальні ідеології. Штучні та «живі» ідеології. Ідеологія та еліта. Соціальні підвалини та соціальна підтримка ідеології. Ідеологія та «інтелігенція». Політичні та неполітичні (культурні, освітні, релігійні, моральні) ідеології. Наукові ідеології. Повсякденні ідеології: П. Бергер, Т. Лукман, І. Попова. Феноменологічні аспекти розвитку ідеологій. Модернізація та архаїзація як ідеологічні процеси. Від мислення крізь практики до інституту: питання принципової схеми розвитку ідеології

Тема 4. Макросоціальні проекти: проектування, конструювання, впровадження.

Соціальний(-політичний) проект: поняття, історичні форми. Соціальна реальність та її конструювання (фантастика як інструмент). Наукові аспекти проектування. Технології проектування (політико-ідеологічні, культурно-ідеологічні) і технології реалізації проектів. Дистанція між ідеологічною системою і ідеологічними практиками, між дискурсом і введискурсивністю. Конкретно-історичні приклади проектів і їх підстав: імперські проекти, індійський проект, японський проект, радянський проект, французький проект. Мікро-проекти: фашистські проекти, республіка Фіуме, Арагонская республіка. Глобалістські і антиглобалістські проекти.

Тема 5. Фантастика як спосіб проектування і технологія конструювання

Проектні та технологічні аспекти фантастики. Зв'язок з міфологією, релігією, ідеологіями. Жанрові та галузеві ідеологічні особливості. Фантастичне виробництво в структурі загального культурного виробництва. Споживання фантастики: жанрова детермінація, конструювання попиту, витіснення конкурентів. Фантастика як образ мислення; як аналітичний метод; як світогляд. Фантастичні проекти: Азімов «Фундація»; Герберт «Дюна»; Стругацькі «Світ Півдня»; Дік «Людина у Високому замці»; Шеклі «Білет на планету Транай»; Лем «Повернення із зірок»; Рибаків «Зірка Полин»; Успенський «Райська машина»; ван Зайчик «Ордусь»; Лукас «Зоряні війни».

Тема 6. Утопії. Антиутопії. (Пост)апокаліптика.

Жанрові особливості. Процеси виробництва, трансляції та споживання: характерні риси. Типові утопічні, анти утопічні, (пост)апокаліптичні ідеологеми. Утопія як засіб проектного конструювання та аналітичний інструмент. Антиутопія як засіб проектної деконструкції та налагодження. (Пост)апокаліптика як лабораторний експеримент і тестування.

Тема 7. Супергеройка, фентезі та космічні опери

Жанрові особливості. Процеси виробництва, трансляції та споживання: характерні риси. Типові супергеройські, фентезійні та космічні ідеологеми. Маркетингові особливості супергеройських проектів. Ідеологія «простої фантастики» та її глибинна складність. Супергеройка як державний індивідуалізм. Фентезі і космоопери: імперські та антиімперські ідеології.

Тема 8. Фантастика як дискурс: ідеологічні аспекти

Поняття дискурсу і нарративу. Дискурс фантастики: творчі, ідейні, технологічні компоненти. Ідеологічність дискурсу. Проектування як соціальний дискурсивний процес: аутопойесис системи та інші пояснювальні гіпотези. Двоїстий характер взаємовпливу фантастики та ідеології як показник дискурсивної природи.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма			Заочна форма		
	Усього	у тому числі				
		лекції	СР		лекції	СР
Тема 1. Поняття ідеології: конструкція та деконструкція терміну	10	2	8		1	9
Тема 2. Підходи до розуміння та аналізу ідеологій	10	2	8		1	9

Тема 3. Генеза й розвиток ідеології	10	4	6		1	9
Тема 4. Макросоціальні проекти: проектування, конструювання, впровадження.	10	4	6		1	9
Тема 5. Фантастика як спосіб проектування і технологія конструювання	10	4	6		1	9
Тема 6. Утопії. Антиутопії. (Пост)апокаліптика.	10	4	6		1	9
Тема 7. Супергероїка, фентезі та космічні опери	10	4	6		1	9
Тема 8. Фантастика як дискурс: ідеологічні аспекти	20	4	16		1	19
Усього годин	90	28	62		8	82

4. Теми семінарських занять

Не передбачено

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	<i>Читати № 8, 10 з додаткової літератури</i>	8	9
2	<i>Читати № 14 з додаткової літератури</i>	8	9
3	<i>Читати № 15 з додаткової літератури</i>	6	9
4	<i>Читати № 2 з додаткової літератури</i>	6	9
5	<i>Читати № 20 з додаткової літератури</i>	6	9
6	<i>Читати № 18 з додаткової літератури</i>	6	9
7	<i>Читати № 3 з додаткової літератури</i>	6	9
8	<i>Читати № 4, 6, 14, 16 з додаткової літератури</i>	16	19
Усього годин		62	82

6. ІНДЗ

Не передбачено

7. Елементи дистанційного викладання

Етап роботи	Форма роботи	Онлайн-платформа
1. Попередня підготовка	Опитування	Google-classroom
2. Подача нової інформації	Аудіозапис	Google-classroom
	Тексти Відеоконференція	Google-classroom
3. Тренування	Питання для самоперевірки	Google-classroom
	Обговорення (чат, форум)	Youtube
	Спостереження за явищем	Youtube
	Перегляд фільмів	
4. Виконання практичного завдання	Пошук відповідей на питання	Google-classroom
	Інтерактивні практичні завдання	Google-classroom
5. Оцінювання	Практичне завдання	Google-classroom
	Аналітичні питання	Google-classroom
6. Рефлексія	Відповіді на рефлексивні питання	Google-classroom
7. Зворотній зв'язок	Чат, форум, опитування аудіо-, відео- або текстові повідомлення з коментарем	Google-classroom

8. Методи контролю

Підсумкові тестові завдання у гугл-формі (максимум 100 балів). Приклад тестового завдання:

Оберіть вірне твердження:

1. Ідеологія завжди є штучним витвором політичного класу
2. Ідеологія має соціальне коріння та здатна виникати еволюційним шляхом
3. Ідеологія – це продукт пропагандистської творчості інтелігенції
4. Ідеології не існує, це ілюзія модерної свідомості

Додаткове (якщо за тестами отримано менш ніж 50 балів) письмове завдання (2 відкриті питання; максимум 50 балів)

Критерії оцінювання кожної відповіді

Високий рівень 19 - 25 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням спеціальною термінологією; творчим креативним підходом; правильно визначені зв'язки між фантастичною гілкою культурного виробництва та ідеологією, доречно використано концепції аналізу ідеології та культури як взаємопов'язаних полів
Середній рівень 11- 18 балів	- відповідь характеризується: повними і глибокими знаннями з предмету; вільним володінням термінами, поняттями; допущенням неточностей у викладі матеріалу; помилками при відповідях на питання; правильно визначені зв'язки між фантастичною гілкою культурного виробництва та ідеологією; є спроби проаналізувати ідеологію і культуру як взаємопов'язані поля.
Низький рівень 5-10 балів	відповідь характеризується: слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням багатьох помилок у відповідях на питання; не завжди правильно визначені зв'язки між фантастичною гілкою культурного виробництва та ідеологією; немає спроб проаналізувати ідеологію і культуру як взаємопов'язані поля.
Незадовільний рівень 1-4 бали	- відповідь характеризується: дуже слабким знанням теоретичного матеріалу; допущенням грубих помилок у відповідях на питання; неправильно визначені зв'язки між фантастичною гілкою культурного виробництва та ідеологією; немає спроб проаналізувати ідеологію і культуру як взаємопов'язані поля

9. Методичні рекомендації з підготовки додаткової роботи

Для отримання найвищої оцінки необхідно поєднати:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу (ідеологія, фантастика тощо), аналізі структур і виробництва соціальних проектів, взаємозв'язку фантастичної гілки культурного виробництва та ідеологій;
- критичне переосмислення окремих тез із матеріалів лекцій та першоджерел у відповіді – при виявленні недосконалості понять та концепцій, що використані в курсі;
- прозоре та аргументоване висвітлення авторської позиції – у порівнянні різних визначень основних понять курсу, при аналізі структур і виробництва соціальних проектів, взаємозв'язку фантастичної гілки культурного виробництва та ідеологій;
- використання самостійних прикладів, що не наводились в лекційному матеріалі та/або першоджерелах і максимально чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи фантастичних соціальних проектів як ідеологічних систем.

Для отримання оцінки, достатньої для заліку, необхідно:

- коректне та послідовне використання матеріалів лекцій та/або першоджерел у відповіді – при використанні основних понять курсу ((ідеологія, фантастика тощо), аналізі структур і виробництва соціальних проектів, взаємозв'язку фантастичної гілки культурного виробництва та ідеологій;
- використання прикладів, що чітко ілюструють позицію автора – для демонстрації навичок експертизи фантастичних соціальних проектів як ідеологічних систем;
- самостійне викладення думок у відповіді (без елементів академічної недоброчесності).

10. Схема нарахування балів

Поточний контроль та самостійна робота										Залік (тести)	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
0										100	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

Мінімальний бал для допуску до заліку: не застосовується

11. Рекомендована література

Основна література:

1. Althusser, L. History and Imperialism: Writings, 1963–1986 translated and edited by G.M. Goshgarian. London: Polity, 2019.
2. Berger, P. L. and T. Luckmann (1966), The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge, Garden City, NY: Anchor Books.
3. Адорно Т. Теорія естетики / Пер. с нім. П. Таращука. Київ: «Основи», 2002. 518 с.
4. Бодріяр, Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. — 230 с.
5. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Бодріяр Ж. [Переклад з французької Леоніда Кононовича]. – Львів: Кальварія, 2004. – 376 с.
6. Бойко Дмитрій. Какво все пак казва лисицата: първа скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – С. 26-27.
7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. — Львів: Літопис, 2000. — 320 с.
8. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи / Пер. з іт. — 2-е вид., перероб. і доп. — Київ: Вперед, 2017. — 417 стор.
9. Запорожченко Руслан. Кой живее добре в норвежки затвор: първа скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – С. 47-48.
10. Литовченко А. Д. Авторитарна особистість; Відчуження в політичній сфері; Гегемонія; Демонстративне споживання; Идеологія; Критична соціологія; Наука і идеологія; Споживання суспільство; Утопія соціальна; Франкфуртська школа / Соціологія:

терміни і поняття. Навчальний словник-довідник/ За загальною редакцією В. М, Пічі [Н. В. Ковалиско, Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк та ін.]. Львів: «Новий Світ-2000», 2018 р. – с. 83; 96; 127; 194; 299; 552; 612

11. Литовченко Артjom. Кой все пак беше Рюрик: първата скица на ръкопис по въпроса за контрапостмодернизма // Социология в (пост) модерността. Материали от XIX Международна научна конференция на студенти, докторанти, докторанти и млади учени (18-19 март 2021 г. Харков).–, 2021. – 176 с. – с. 72-73.
12. Мангайм К. Идеология та утопия. Пер. з нім. Дух і літера, К., 2008. 370 с.

Допоміжна література:

1. Marcuse, Herbert (1991). One-dimensional Man: Studies in Ideology of Advanced Industrial Society. New York: Routledge. 261 p.
2. Bourdieu, Pierre & Boltanski, Luc. La production de l'idéologie dominante. P.: Demopolis, 2008. 157 p.
3. Адорно Т. Зауваги про політику і невроз // «Філософія публічного управління». 2018. № 2. С. 4.7.
4. Бурдье П. Практичний глузд. Київ: Український Центр духовної культури, 2003. 503 с.
5. Жижек С. Метастази насолоди. Шість нарисів про жінку й причинність. Пер. з англ. Олександр Мокровольський — Київ: «Альтернативи», 2000. – 188 с.
6. Жижек С. Дразливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології/ Пер. з англ. Димерець Р. Й. — Київ: ППС-2002, 2008. - 510 с. - ("Сучасна гуманітарна бібліотека").
7. Жижек С. Погляд навскіс. Пер. з англ. Павло Швед. — Київ: Комубук, 2018.
8. Жижек С. Як читати Лакана. Пер. з англ. Павло Швед. – Київ: Комубук, 2019.
9. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму / Пер. з нім. В. Купліна. — К.: Дух і літера, 2011. — 320 с.
10. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Пер. з нім. А. Дахнія. — Львів: Астролябія, 2006. — 416 с.
11. Литовченко А. Альтюссер Луї П'єр; Горкхаймер Макс; Кропоткін Петро; Ленін (Ульянов) Володимир; Маркузе Герберт / Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н.М. Хоми [В.М.Денисенко, Л.Я.Угрин, Г.В.Шипунов та ін.]. – Львів: Новий Світ-2000, 2014. – 766 с.
12. Литовченко А.Д., Мурадян О.С. Неомарксистський погляд на політику: критична науково-суспільна програма / Литовченко Артем, Мурадян Олена // Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми; [Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.]; 2-е вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ-2000, 2017. – Т.2.: XX - початок XXI ст. - 598 с. - С. 128-148
13. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва. Бунт мас / Вибрані твори. К. : Основи, 1994. – 424 с.
14. Фромм Е. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
15. Фромм Е. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2020. 304 с

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ ЗАЛІКОВИХ ЗАВДАНЬ

Визначення ідеологій
Політичні та неполітичні ідеології
Психологічний базис політичних ідеологій
Ідеологія та механізми уподобань
Групові, класові ідеології та мисленн
Функції ідеології
Повсякденні ідеології (за І. Поповою)
Квазі- та протоідеології
Ідеологія та світогляд

Ідеологія та стереотипи
Міфи та ідеологія
Ідеологія та гегемонія.
Ідеологія та дискурс
Ідеологія і габітус
Ідеологія і стереотип
Ідеологія та практики
Соціальні підвалини та соціальна підтримка ідеології
Проектні та технологічні аспекти фантастики.
Зв'язок фантастики із міфологією, релігією, ідеологіями: порівняльна характеристика.
Фантастичне виробництво: характерні риси, організація, кліше і штампи.
Особливості споживання фантастики.
Фантастика як образ мислення
Фантастика як аналітичний метод
Фантастика як світогляд.
Утопія як засіб проектного конструювання.
Антиутопія як засіб проектної деконструкції.
(Пост)апокаліптика як лабораторний експеримент
Типові супергеройські, фентезійні та космічні ідеологеми.
Маркетингові особливості супергеройських проектів.
Ідеологія «простої фантастики» та її глибинна складність
Дискурс фантастики: творчі, ідейні, технологічні компоненти.
Проектування як соціальний дискурсивний процес.